

WAT IS EEN MENS?

Mensen denken niet in feiten, cijfers of wiskundige vergelijken, maar in verhalen. Het zijn de kleine verhalen, persoonlijke verhalen die vertellen wie je bent, en het zijn de grote verhalen van organisaties en naties die vertellen in welke wereld je leeft. De geschiedenis van de mens laat zien dat hij door het vermogen verhalen te scheppen en verbeeldingskracht aan te wenden, steeds heeft bijgedragen aan het vormgeven van een nieuwe werkelijkheid¹. De taal van verhalen functioneert als een venster op onze – vaak onbewuste – mens- en maatschappijbeelden. De coronacrisis en onze reacties daarop, roepen voor mij indringend de vraag op vanuit welk mensvisie wij handelen. Deze vraag betreft ons persoonlijk leven, maar ook het werk van professionals, de bestuurders en de toezichthouders.

De regering ging aan de slag als professionele managers: teams van deskundigen samenstellen, werken met getallen en grafieken, dashboard ontwikkelen en een set aan generieke maatregelen invoeren. Het virus werd en wordt bestreden met een set aan maatregelen die heel rationeel overkomen, maar waarvan we weten dat er op dit moment een ontoereikende wetenschappelijke basis voor is. Ook dit is een vorm van theater. De regering vertelt ons steeds weer een verhaal, en hoopt dat we het verhaal geloven en ernaar gaan handelen.

De generieke maatregelen die door de regering in het begin werden genomen waren bijzonder ingrijpend, met name voor kwetsbare mensen. Geen afscheid mogen nemen van je dierbaren, je dementerende moeder of vader niet mogen ontmoeten, niet bij je gehandicapte kind mogen zijn; die maatregelen gingen een grens over. De grens van humaniteit.

Inmiddels hebben we dat ingezien en is men vooralsnog terughoudend in het weer opleggen van deze generieke maatregelen. Dat neemt niet weg dat de vragen over ons menszijn nog steeds actueel en noodzakelijk zijn, waar Harari² ons al eerder voor waarschuwde. Als we niet bewust investeren in het nadenken over wat de impact is van diverse trends zoals digitalisering en bureaucratisering voor ons menszijn, evolueren we naar een ‘post-humane’ samenleving.

Wat maakt een samenleving tot een humane samenleving? Daarvoor moeten we ons bewust zijn van ons mensbeeld. Wat is ons mensbeeld in de huidige tijd? Door welke ontwikkelingen is ons idee van de mens gevormd?

Op de vraag ‘wat is een mens’, heeft de wetenschap nog altijd geen antwoord³. Vraag het een aantal wetenschappers uit verschillende disciplines en je krijgt verschillende definities.

Misschien is het een mysterie, de mens. Ondanks dat we veel weten van het menselijk lichaam, de emoties, gedrag en de hersenen, zoals onder andere Dick Swaab uitlegt in zijn boek *Wij zijn ons brein*⁴, blijft er ruimte voor het ondenkbare, het bewustzijn, de ziel of de geest.

Ons dominante mensbeeld correspondeert niet meer met wat in deze tijd past. We gedragen ons vanuit oude aannames uit vorige ontwikkelingsfases, zoals de industriële revolutie. In dit mensbeeld is de mens steeds beschouwd als een machine, een object dat van buitenaf te besturen valt. Tijd om een tegengeluid te laten horen. Wat we nu nodig hebben is creativiteit, verbeelden, dromen. ‘Tussen droom en feitelijkheid bevindt zich het leven. Leven uitsluitend vanuit de feiten die we waarnemen, voelt als leven in een kooi. Er is geen richting, geen verwachting, geen plezier.

Filosoof Rene ten Bos⁵ beantwoordt de zingevingsvraag aan de hand van de filosoof Levinas, die zingeving ervaart ‘in het gelaat van de ander’. Het gaat Levinas hierbij om de ervaring van de ander en het ik. Hoe ingrijpend is het in deze visie, om de ander niet te mogen zien?

Als ons mensbeeld is dat we willen dromen, verbeelden en ontmoeten, hoe moeten we dan omgaan met de dynamiek van generieke maatregelen en beleid? In deze ambiguïteit, dit dilemma, zit het leven, zei een bestuurder ooit tegen mij. En dat klopt: omgaan met deze verantwoordelijkheid en dilemma’s en het ethisch gesprek daarover organiseren, creëert verbeelding en zingeving. Dat proces organiseren is een verantwoordelijkheid voor ons allen, en zeker voor degenen die verantwoordelijkheid dragen, zoals bestuur en toezicht.

Een mooie oproep om deze verantwoordelijkheid aan te gaan werd verwoord door Pauline Meurs in haar artikel in *FD*⁶, waarin zij professionals en besturen erop wijst dat de ‘RIVM richtlijnen ons nooit ontslaan van de plicht een eigen afweging te maken.’

Ik roep iedereen op dit gesprek over menszijn te organiseren in je organisatie.

Laten we zo ethisch leiderschap tonen en daarmee bijdragen aan het vormgeven van de toekomst die we wensen⁷.

1. Yuval Noah Harari, *21 lessen voor de 21e eeuw*, Thomas Rap, 2018

2. Yuval Noah Harari, *Homo Deus*, Thomas Rap, 2017

3. Arnold Cornelis, *Logica van het gevoel*, Essence, 1992

4. Dick Swaab, *Wij zijn ons brein*, Contact, 2010

5. Rene ten Bos, *De corona storm*, Boom, 2020

6. Pauline Meurs, *FD*, 9 juni 2020

7. Otto Scharmer, *Utheory, Leiding vanuit de toekomst die zich aandient*, Christofoor, 2009

Marianne Luyer is kerndocent en moderator bij Avicenna, Academie voor Leiderschap, lid van het netwerk The Midfield en adviseur bij het Nationaal Register.